

УДК 376-056.26:316.62-044.332
DOI: 10.37026/2520-6427-2024-118-2-36-41

Алла ЧЕРНІЙ,
кандидат політичних наук, доцент,
директор Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0002-7258-248X
e-mail: a.chernij@roippo.org.ua

Оксана КОЛОДИЧ,
кандидат психологічних наук, доцент,
заступник директора
з адміністрування та розвитку,
завідувач ресурсного центру
Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0001-8909-782X
e-mail: kassana17@ukr.net

ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ УЧНІВ ІЗ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ТИПАМИ ТРУДНОЩІВ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Анотація. У дослідженні представлено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми визначення особливостей мотиваційних чинників психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти, розкрито їхнє значення щодо нормалізації та соціальної інтеграції таких осіб як членів суспільства. Підтверджено вплив мотиваційних чинників на формування психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти, що змінює групові процеси комунікації, не применшуючи інтегруючу роль психологічної й соціальної адаптації. Визначено особливості мотиваційних чинників соціальної адаптації учнів із функціональними типами

труднощів у закладах освіти, що створює потужний ресурс для самореалізації, унікальної форми продуктивного життя дітей з особливими освітніми потребами та перспективи для психологічної та соціальної адаптації. Наголошено, що психологічна та соціальна адаптація учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти як комплексний індивідуально-психологічний феномен соціального контексту містить елементи когнітивних уявлень, оцінок про себе та оточуючих, а також про стандарти колективу.

Ключові слова: психологічна та соціальна адаптація, мотивація, особливі освітні потреби, колективна взаємодія, комунікація.

Alla CHERNIY,
Philosophy Doctor in Political Sciences,
Associate Professor,
Director of Rivne Regional Institute
of Postgraduate Pedagogical Education,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7258-248X
e-mail: a.chernij@roippo.org.ua

Oksana KOLODYCH,
Philosophy Doctor in Special Psychology Sciences,
Associate Professor,
the Chief of the Inclusive Education
Supporting Resource Centre,
Rivne Regional Institute
of Postgraduate Pedagogical Education,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8909-782X
e-mail: kassana17@ukr.net

PSYCHOLOGICAL AND SOCIAL ADAPTATION OF STUDENTS WITH FUNCTIONAL TYPES OF DIFFICULTIES IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract. *The research presents a theoretical generalization and a new solution to the scientific problem of determining the specifics of motivational factors of psychological and social adaptation of students with functional types of difficulties in educational institutions and reveals their significance in relation to the normalization and social integration of these individuals as members of society. The influence of motivational factors on the formation of psychological and social adaptation of students with functional types of difficulties in educational institutions is confirmed, which changes group communication processes, without reducing the integrating role of the component of psychological and social adaptation, and the peculiarities of motivational factors of social adaptation of students with functional types of difficulties in educational institutions are determined. This creates a powerful resource for self-realization, a unique form of productive life for children with special educational needs, and prospects for psychological and social adaptation. Psychological and social adaptation of students with functional types of difficulties in educational institutions as a complex individual-psychological phenomenon of the social context contains elements of cognitive ideas, assessments of oneself and others, about collective standards which are manifested through behavior, the performance of social roles, self-identification, the creation or breakdown of relationships, communication under the influence of external factors, factors of the environment, culture, upbringing, life circumstances, belonging to a group, related to the satisfaction of basic psychological needs and aimed at the psychophysiological preservation of functions.*

Key words: *psychological and social adaptation, motivation, special educational needs, collective interaction, communication.*

Постановка проблеми. Актуальність системи психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти обумовлена посиленням уваги науковців до якості освітніх послуг для різних категорій здобувачів освіти. Питання допомоги учням із функціональними типами труднощів у закладах освіти є основним у процесі підтримки та поглиблення інтеграції в суспільство. Зважаючи на це, означена проблематика вимагає ґрунтовних наукових досліджень у галузі спеціальної психології та психології соціальної роботи.

Гуманістична концепція, біхевіористичний підхід є основними в сучасній практиці психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти, які спроможні досягати мети і цілей свого життя, самореалізації та самоєфективності. Пріоритетним у зв'язку з цим вважається досягнення найвищої якості життя учнів з особливими потребами шляхом відновлення їхнього психологічного та соціального функціонування з акцентом на

збережену частину особистості, що реалізується засобами активізації ресурсів на індивідуальному, груповому, сімейному та суспільному рівнях. Організація ефективної системи психологічної та соціальної адаптації у сфері психічного здоров'я відбувається завдяки впливу на системні фактори життєдіяльності, спрямовані на зниження рівня стресу, в якій особливу роль відіграють методи роботи та способи активації систем підтримки.

Психологічна та соціальна адаптація дітей з особливими потребами є інтерактивною та впроваджується в освітній процес як спосіб обміну ресурсами, що реалізуються завдяки взаємодії й стосункам, що підвищують комунікативні навички та допомагають долати життєві труднощі.

Доведено, що адаптація розглядається із двох позицій, зважаючи на її зв'язок зі здоров'ям (психічним, фізичним, соціальним) та психологічним благополуччям. Зокрема, перша позиція вказує на необхідність підтримки дитини в стресових ситуаціях як головного ефекту, відповідно друга гарантує підтримку незалежно від наявності стресових факторів.

Феномен психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти – це позиція категоризації аспектів за критеріями структури, функціями й оцінюванням, що дає змогу розглядати її як системну якість. На підставі такої позиції виокремлено основні функції психологічної та соціальної адаптації, де матеріальна є конкретно-предметними, а психологічна функція, що представлена сімома компонентами (емоційна підтримка, товариська підтримка, відчуття самореалізації, статусна підтримка, підтримка фахівців, підтримка самоєфективності) виступає підґрунтям для формування мотиваційних чинників психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти.

Ураховуючи зазначене вище, основними завданнями дослідження є:

- визначення особливостей психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти, які проявляються в динаміці групової взаємодії та підтримки;

- посилення інтегруючого ефекту психологічних впливів педагогічного колективу в процесі психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти;

- активізацію процесів психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти;

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проблематика соціального ігнорування, а також психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти розробляється у сфері соціальної психології (Maslow, 1943, с. 370–396).

Феномен функціонування груп як джерела підтримки та мотивації розкривається як у дослідженнях зарубіжних учених (К. Роджерса (Rogers, 1961), А. Бандури (Bandura, 2016), А. Маслоу (Maslow, 1943, р. 81–86)), так і вітчизняних науковців (О. Безпалько (2008) та ін.).

Особливості психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти в умовах освітнього процесу досліджували вчені М. Василенко (2009), Т. Єжова та ін. Особливості освітнього процесу як основи соціальної підтримки та психологічної адаптації, розкриваються в напрацюваннях Н. Атаманчук, О. Безпалько, В. Бочелюк (2008), А. Турубарової. Різноманітні чинники психічного здоров'я дітей розглядали українські дослідники А. Косенко (2016), В. Осьодло (2007) та ін.

Наразі дослідження проявів психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти переважно стосуються сфери корекційної психології та педагогіки, соціології та соціальної роботи, які частково торкаються її психологічних аспектів: із точки зору ресурсів соціальних мереж та оцінки їхньої доступності, в контексті теорії когнітивних впливів на самооцінку та емоції; із позиції психології здоров'я та соціалізації; як чинник компенсації впливу соціальних негараздів. У зв'язку з цим у міжособистісній взаємодії феномен психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти розглядається як зв'язок між недостатністю соціальних контактів та ризиком дезадаптованості, виконання ролі захисту від стресу та чинника підвищення супротиву хворобам й опанування копінг-стратегіями (Василенко, 2009). Значення підтримки у соціальному функціонуванні дітей розкривається в контексті теорії психологічного обміну, комунікативної теорії та групової взаємодії, концепції життєвої та рольової компетентності у подоланні вікових криз А. Маслоу (Maslow, 1943).

Важливими у процесі дослідження психологічної та соціальної адаптації учнів з функціональними типами труднощів в закладах освіти є питання визначення понять «психологічна адаптація» і «соціалізація учнів з функціональними типами труднощів в закладах освіти». Питання норми і освітніх труднощів у розвитку дітей є загальною проблемою багатьох галузей науки, наприклад, медичної, психологічної, соціальної, що привертає увагу дослідників різних напрямків.

Недостатня дослідженість організаційних засад психічного і фізичного здоров'я обумовлюють різноманіття психолого-педагогічних підходів до їхнього вивчення. Так, К. Роджерс запропонував термін «повноцінно функціонуюча особистість» для позначення здорових дітей, які використовують свої здібності, реалізують свої таланти та спрямовані на здобуття повноцінної освіти, пізнання себе і своїх переживань (Rogers, 1961). А. Бандура визначав психічне здоров'я в термінах теорії психологічної та соціальної адаптації, де важливою особливістю пристосування є самоефективність, тобто усвідомлення особистої здатності обирати адекватні види поведінки, необхідні для досягнення мети (Bandura, 2016). А. Маслоу вважав, що нормальний особистісний розвиток людини супроводжується необхідністю змінювати значимі потреби від

найбільш примітивних до найвищих (Maslow, 1943, с. 11–13). Загалом науковці визначають особливості психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти, основу якої становить загальний стан, що забезпечує адекватні емоційні та поведінкові реакції, і стверджують, що особистість спроможна протидіяти впливу негативних чинників лише за умови належної психологічної підтримки, психічного здоров'я.

Незважаючи на представлені вище значні наукові та практичні напрацювання у вивченні чинників психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти, означене питання і надалі лишається неабияк важливим у царині спеціальної психології та потребує подальшого ґрунтовного вивчення.

Мета статті – окреслити особливості та мотиваційні чинники психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти, проаналізувати наявні концепції психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти в контексті психологічних знань і особливостей їхньої реалізації в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковці та практики у сфері корекційної психології зазначають, що різні типи порушень психофізичного розвитку можуть вплинути на мислення, відчуття і поведінку особистості, а також на можливість самообслуговування, виконання навчальних завдань, спілкування, що зазвичай позначається на соціальній адаптації.

Аналіз літературних джерел засвідчив існування негативного ставлення до людей, які мають особливі потреби. Їх традиційно ідентифікують, як самотніх, неосвічених, соціально дезадаптованих, нездатних до навчання, таких, що мають низький соціально-економічний статус, не володіють ресурсами для задоволення своїх потреб (Завацька, 2015, с. 157–165).

Сучасні теоретичні підходи пропонують урахувати вплив біологічних, соціальних та психологічних факторів на розвиток: традиційна медична модель, реабілітаційна модель, соціальна модель та біопсихосоціальний підхід, що акцентують увагу на мотиваційних чинниках психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти (Бочелюк, 2008).

Особи з особливими потребами як соціальна спільнота мають специфічні потреби, що відрізняють їх від інших членів суспільства (Bandura, 2016). Зважаючи на це, завдання психологів та соціальних працівників покращити якість життя дітей з особливими потребами завдяки застосуванню професійних підходів, методик, що ґрунтуються на біопсихосоціальному (соціальному) моделі. Означені концепції розглядають мотиваційні чинники психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти такими, що не заважають досягненню потреб і цілей, необхідних для неї; стверджують, що більшість дітей з особливими потребами, маючи діагноз, можуть навчитися жити в суспільстві, зберігаючи якість як свого життя, так і життя оточуючих

(Холодй, 2014). Прикладом такої методики є модель сучасної практики соціальної роботи «діти – в – групі».

На відміну від клінічної психології та психіатрії, яка зосереджується на розладах психіки з метою їх трансформації, психологи та соціальні працівники зосереджені на наслідках: психологічних, емоційних, когнітивних та соціальних проблемах. За цих умов психологія і соціальна робота у своїй практиці враховують циклічний характер прояву освітніх труднощів розвитку, що сприяє ефективності психологічної та соціальної адаптації. Мотиваційні чинники психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами освітніх труднощів у закладах освіти можуть працювати як механізм психологічного захисту в умовах стресових ситуацій, який у кожного проявляється індивідуально. Так, перед фахівцями постає завдання – знаходити інші форми психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти з метою подолання проблем та надання додаткової підтримки й мобілізації власних ресурсів. Це свідчить про неабиякі переваги, які отримують діти з особливими потребами, якщо зважаться брати участь у діяльності колективу (Maslow, 1943).

За цих умов найбільш актуальними є два підходи щодо мотиваційних чинників психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти: біологічний та біопсихосоціальний. У процесі теоретичного аналізу було з'ясовано, що внесок психологів та колективу в стан якості психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами освітніх труднощів у закладах освіти полягає у відновленні їхнього психологічного, емоційного, когнітивного та соціального функціонування. Усі учасники освітнього процесу взаємодіють на трьох рівнях: індивідуальному, на рівні родини, на рівні освітнього середовища закладу потребами в суспільстві, проте залишають місце для альтернативного впливу.

Вплив мотиваційних чинників на можливість психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти не втрачає своєї актуальності. Е. Дюркгейм у праці «Суїцид» висунув гіпотезу про зв'язок між недостатністю соціальних зв'язків та підвищеною частотою самогубств. У межах психологічного знання мотиваційні чинники психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти вперше були розглянуті в роботах С. Кассела та С. Кобба (Холодй, 2014), які вказували на їхню роль у підвищенні стійкості до хвороб, та розробили першу класифікацію функцій психологічної та соціальної адаптації. Також ці дослідники продемонстрували роль психологічної та соціальної адаптації дітей як захисного механізму від стресових впливів (Галушко, 2008). Результати досліджень із біопсихосоціальних взаємозв'язків між мотиваційними чинниками психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти та збереженням здоров'я показали їхній позитивний вплив: соціальна адаптація дітей з особливими потребами пов'язується вченими із психологічним благополуччям, оскільки поєднує позитивні емоції, стабільність у житті, позитивно впливає на

психологічний стан. Результати наукового пошуку в контексті різноманітних життєвих подій підтверджують позитивні зміни рівня психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами освітніх труднощів, а також сприяння психічному і фізичному здоров'ю.

Зосередившись на психологічних механізмах, що пов'язують мотиваційні чинники психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів з активним процесом соціалізації завдяки емоційним впливам або формами поведінки, було підтверджено той факт, що соціальна адаптація дітей з особливими потребами може послабити вплив оточення і стресових подій на фізичне та психічне здоров'я і сприятиме його стабілізації на певному рівні, що впливає на подальше стримування небезпечних впливів і процес соціалізації.

Варто також наголосити, що психологічна та соціальна адаптація учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти – це не лише комунікативний або соціальний складник взаємодії, на яку впливають оточення, культурологічний аспект, особистісні чинники, внутрішні переживання. Важливими у нашому дослідженні мотиваційних чинників психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти є питання взаємного впливу в учнівському колективі на поведінку, переконання як окремих випадків соціального впливу та обмін ресурсами, призначеними для благополуччя як намір допомоги та як поведінку, що спрямована на задоволення колективних інтересів.

Мотиваційні чинники психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти здійснюють вплив на розвиток соціальних взаємин, когнітивних навичок, емоцій, поведінку, а також на зв'язок між соціальною адаптацією, здоров'ям та благополуччям.

У процесі дослідження з'ясовано, що високий рівень психологічної та соціальної адаптації свідчить про позитивний вплив когнітивних репрезентацій на самооцінку й емоції учнів із функціональними типами освітніх труднощів.

Поведінка дітей з особливими освітніми потребами визначається трьома змінними: структурою особистості, роллю та референтною групою. У зв'язку з цим таку поведінку варто аналізувати в межах складної колективної активності та поведінки, тобто учні вчать саморегуляції, застосовуючи стандарти колективу як щодо власної поведінки, так і проявів психологічної та соціальної адаптації. Це створює соціальний механізм регулювання поведінки, яка може завдавати шкоди.

Мотиваційні чинники психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти допомагають створювати і підтримувати ідентичність й самооцінку кожного завдяки ролям в адаптивних взаємостосунках, сприяючи завдяки цьому зміцненню психічного здоров'я й благополуччя, забезпечуючи себе і світ засобами осмислення. Ефективність психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами освітніх труднощів та регуляції емоцій демонструється завдяки спілкуванню та спільним видам діяльності, а не лише завдяки

настановам про подолання стресу, що є шляхом до нормалізації психофізіологічного стану. За цих обставин стиль психологічної та соціальної адаптації, теми комунікації й заходи, які регулюють емоції, залежать від особистісних якостей дітей з особливими освітніми потребами, про що свідчать результати досліджень.

Мотиваційні чинники психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти розглядаються як частина загальних процесів комунікації. Діти насамперед прагнуть до встановлення значущих соціальних зв'язків з іншими і лише потім до виконання функцій як членів колективу.

Ураховуючи зазначене вище, можемо сформулювати таке визначення мотиваційних чинників психологічної й соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти як транзакційний комунікативний процес, що містить вербальну чи невербальну комунікацію, що спрямована на обмін фізичними та психологічними ресурсами, призначеними для покращення психофізіологічного стану дітей з особливими освітніми потребами, а також рівня власних можливостей, компетенцій, підтвердження приналежності до колективу, що створює захист проти негативного впливу стресових факторів. Мотиваційні чинники психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти можуть розглядатися із позиції декількох категорій, а саме: ресурси соціальних мереж, конкретні акти психологічної й соціальної адаптації та її оцінка. Це дає підстави стверджувати про багатовимірність означених чинників.

Прагнучи визначити місце та роль психологічних аспектів у конструкті мотиваційних чинників психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти, використано метод моделювання, оскільки саме модель є системою (уявною або матеріально реалізованою), яка відтворює сутність об'єкта дослідження, замінюючи його так, щоб вона стала джерелом інформації про змістовні характеристики об'єкта пізнання. Вимір структурних аспектів спрямований на вивчення кількісного складу колективу: структура, кількість соціальних контактів, надання підтримки.

Основні аспекти мотиваційних чинників психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти спрямовані на вивчення якісного складу колективної взаємодії: конкретні види поведінки, емоційна підтримка. Найважливішим аспектом мотиваційних чинників психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти є різні види підтримки та взаємодопомоги. Встановлено, що якість колективної взаємодії є показником психічного стану та комунікації. Оцінювальний аспект мотиваційних чинників психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти стосується оцінювання одержувачами наданої або можливої підтримки, що розширило вивчення якісного складу процесу колективної взаємодії.

Отож варто наголосити, що важливим аспектом дослідження є розмежування наявного рівня психологічної й соціальної адаптації дітей, а також очікувань

того, що підтримка у майбутньому сприятиме вищому рівню результативності. Загалом учні із функціональними типами труднощів у закладах освіти активно формують і підтримують колективну взаємодію, яка свідчить про соціальні зв'язки, комунікації та відносини між учасниками.

Висновки. Узагальнюючи представлене нами в дослідженні, зауважимо, що психологічна та соціальна адаптація учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти як комплексний індивідуально-психологічний феномен соціального контексту містить елементи когнітивних уявлень, оцінок про себе та оточуючих, а також про стандарти колективу, що проявляються завдяки поведінці, виконанню соціальних ролей, самоідентифікації, створенню або розриву взаємостосунків, спілкуванню під впливом зовнішніх чинників, факторів оточення, культури, виховання, обставин життя, приналежності до групи, що пов'язана із задоволенням базових психологічних потреб і спрямована на психофізіологічне збереження функцій.

Перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів складної та багатогранної проблеми психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти. Подальшої розробки потребують питання цілісної психологічно обґрунтованої концепції формування системи психологічної та соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти, а також освітні програми, спрямовані на створення умов успішної психологічної й соціальної адаптації учнів із функціональними типами труднощів у закладах освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. Vol. 50. Pp. 370–396.
- Rogers, C. R. (1961). On Becoming a Person, A Therapist's View of Psychotherapy. Boston. Houghton Mifflin. Available at: https://books.google.com.ua/books?id=0yHBXXhJbKQC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false/ (Accessed: 23.05.2024).
- Bandura, A. (2016). Moral Disengagement: How People Do Harm and Live with Themselves. New York: Macmillan. 544 p.
- Maslow, A. H. (1943). Conflict, frustration and the theory of threat. № 38. Pp. 81–86.
- Безпалько, О. В. (2008). Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за ред. проф. І. Д. Звереві. Київ: Центр учбової літератури. С. 42–44, 219–130, 217–219, 222–224, 248–249, 256–260, 265–268, 323–331.
- Василенко, М. (2009). Сучасні напрями психологічних досліджень копінг-стратегій. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук. пр. ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Київ. Т. XI. Ч. 7. С. 95–107.
- Бочелюк, В. Й., Бочелюк, В. В. (2008). Методика та організація наукових досліджень із психології: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури. 360 с.
- Косенко, А. В. 2016. Роль міжособистісної атракції у спілкуванні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. № 24. Т. 2. С. 165–167.

Осьодло, В. І. (2007). Методика діагностики професійної мотивації. *Вісник Національної академії оборони: зб. наукових праць*. № 2 (4). С. 142–151.

Завацька, Н. Є. (2015). Психологічні особливості соціальної підтримки осіб з проблемами невдалого процесу адаптації в соціумі. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. пр. Східноукраїнського нац. ун-ту ім. В. Даля*. № 2 (37). С. 157–165.

Соціальна адаптація дітей з особливими освітніми потребами до навчання в школі: навчально-методичний посібник. (2014) / уклад. О. М. Холодій. Черкаси. 125 с.

Галушко, К. Ю. (2008). Дюркгайм Еміль. Енциклопедія Сучасної України. Т. 8: «Дл» – «Дя»; редкол.: І. М. Дзюба та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-19714> (дата звернення: 15.05.2024).

REFERENCES

Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. Vol. 50. Pp. 370–396. [in English].

Rogers, C. R. (1961). On Becoming a Person, A Therapists View of Psychotherapy. Boston. Houghton Mifflin. Available at: https://books.google.com.ua/books?id=0yHBXXhJbKQC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false/ (Accessed: 21.05.2024). [in English].

Bandura, A. (2016). Moral Disengagement: How People Do Harm and Live with Themselves. New York. Macmillan. 544 p. [in English].

Maslow, A. H. (1943). Conflict, frustration and the theory of threat. № 38. Pp. 81–86. [in English].

Bezpalko, O. V. (2008). Sotsialna pedahohika: mala entsyklopediia [Social Pedagogy: Small Thesaurus] / za red. prof. I. D. Zvierievoi. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury. S. 42–44, 219–130, 217–219, 222–224, 248–249, 256–260, 265–268, 323–331. [in Ukrainian].

Vasylenko, M. (2009). Suchasni napriamy

psykholohichnykh doslidzhen kopinh-stratehii [Modern Directions of Coping Strategies' Psychological Research]. *Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykholohii: zб. nauk. pr. in-tu psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy / za red. S. D. Maksymenka*. Kyiv. T. XI. Ch. 7. S. 95–107. [in Ukrainian].

Bocheliuk, V. Y., Bocheliuk, V. V. (2008). Metodyka ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen iz psykholohii [Methodology and organization of psychology's scientific research]: navch. posib. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury. 360 s. [in Ukrainian].

Kosenko, A. V. (2016). Rol mizhosobystisnoi atraktsii u spilkuvani [The role of interpersonal attraction in communication]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia «Filolohiia»*. № 24. T. 2. S. 165–167. [in Ukrainian].

Osodlo, V. I. (2007). Metodyka diahnostryky profesiinoi motyvatsii [Methods of professional motivation's diagnosing]. *Visnyk Natsionalnoi akademii oborony: zб. naukovykh prats*. № 2 (4). S. 142–151. [in Ukrainian].

Zavatska, N. Ye. (2015). Psykholohichni osoblyvosti sotsialnoi pidtrymky osib z problemamy nevdaloho protsesu adaptatsii v sotsiumi [Psychological features of social support for persons with problems of unsuccessful adaptation process in society]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii: zб. nauk. pr. Skhidnoukrainskoho nats. un-tu im. V. Dalia*. № 2 (37). S. 157–165. [in Ukrainian].

Sotsialna adaptatsiia ditei z osoblyvymy osvitynymi potrebamy do navchannia v shkoli [Social adaptation of children with special educational needs to study at school]: navchalno-metodychnyi posibnyk. (2014) / uklad. O. M. Kholodii. Cherkasy. 125 s. [in Ukrainian].

Halushko, K. Yu. (2008). Diurkhaim Emil [Durkheim Emile]. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy. T. 8: «Dl» – «Dia»; redkol.: I. M. Dziuba ta in.; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. URL: <https://esu.com.ua/article-19714> (data zvernennia: 15.05.2024). [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 30.04.2024